(Легенда)

Одкрита полонина, де будується нове місто, подібне до руїни своїми недокінченими безверхими хатами та недовершеними храмами. Деякі будови і справді розруйновані до підмурівку, і лежать звалини, де-не-де чорніють пожарини.
Орфей, Зет і Амфіон – три легендарні герої – працюють коло міського муру, циклопічної огради, що роззявляє великі чорні виломи і переривається чималими прогалинами. Зет – сильне-дужий, кремезний – двигає важкі брили каміння і складає їх перед Орфеєм, часом розбиваючи на скілька часток. Орфей – ніжна співецька постать – обточує клевцем і долотом те каміння, придаючи йому форму плит. Амфіон – розважний, думливий, старший виразом очей, ніж віком, – умощує те каміння, сполучає його і виводить мур, залатуючи вилом, виповняючи прогалини.

Амфіон
(працюючи близько до Орфея)
Давно вже ти, Орфею, нам не грав.
В тернах лежить покинута кітара,
на лірі струни зсохлись від невжитку,
цівниця, дар від бога Пана, вмовкла,
дедалі буде казкою здаватись,
коли хто назове тебе співцем.

Орфей
Мені самому казкою здається,
що руки сі, скривавлені від праці,
колись могли перебирати струни,
що зашкарублі пальці обіймали
колись так ніжно чарівну сопілку…
Ні, певне, то тоді був не Орфей,
або тепер я привластив без права
собі чуже імення.

Зет

(надходить з величезною брилою, гучно кидає її на землю перед Орфеєм і розбиває на скілька куснів великим клевцем. Б’ючи по каменю, говорить уривчасто)

Я чував –
хоча, звичайно, люди часто брешуть, –
але чого на світі не буває? –
що ніби спів твій – чи музика, може,
не знаю, що там саме, – чари має…
Що й дикі звірі слухають її,
і навіть хижаки стануть покірні.
Скажи, то правда?

Орфей

Я не знаю, брате.

Зет

Як? Значить, брешуть?

Орфей

І того не знаю.

Зет

Та що ж ти, збувся пам’яті?

Орфей

Я збувся
себе самого.

Зет

(тихо до Амфіона)

Що се він говорить?

Амфіон

(уважно глянувши на Орфея)
Він утомився.
(До Орфея.)
Слухай, друже милий,
ти б відпочив.

Зет

Та й справді. Заспівав би,
а ми послухали б отак між ділом.
Коли вже звірі, й тії прислухались,
а ми ж таки ще люди.

Орфей

Справді? Ще?
І я людина?

Зет

Нащо ти питаєш?

Орфей

Бо я гадав, що я вже став клевцем
чи долотом, аж я ще все людина…
Принаймні ти се кажеш. Може, й правда…
Так, правда, я живий, бо чую біль.

Зет

Ніколи я не можу розібрати,
чи ти жартуєш просто, чи сумуєш,
чи з мене насміхаєшся.

Орфей

Ні, брате,
коли я й насміхаюсь, то не з тебе.

Зет

А з кого ж ?

Орфей

З себе чи з своєї долі.

Зет

(поважно)
Ні, з долі глузувати не годиться –
вона богиня.

Який час працюють мовчки. Зет приносить нову брилу і знов розбиває її.

Зет

Шкода, що не маєш
охоти до співання. Я гадав:
коли вже звірі… може б, і каміння
послухало тебе.

Амфіон

Ти, Зете, часом
говориш без ладу: ну, що се значить:
"послухало б каміння"?

Зет

Ніби… теє…
чи не зложилось би воно само
як слід у мури?

Амфіон сміється.

Ну от, смієшся ти !
А що, коли то правда все – про звірів?

Орфею, правда? Я по очах бачу,
що він соромиться мені признатись,
щоб потім я не продражнив хвальком.

Амфіон

Про звірів можна ще сяк-так повірить,
бо то живі створіння, мають серце,
коли не душу, але щоб каміння
безживне, мертве…

Зет

Хто тобі сказав,
що се каміння мертве? Таж каміння –
то кості матері-землі. Удар же
себе по кістці – як ще заболить!
Адже Орфей сказав – Орфей же мудрий, –
якщо болить, то значить, що живе.

Амфіон

(з добродушною насмішкою)
Мудріший ти, як бачу, й від Орфея!

Зет

(ображено)
Гляди, коли б тебе не переважив.
(Іде до скелі по нову брилу.)

Амфіон

(до Орфея)
А справді, чом тобі не заспівати?
Хоч дива я не жду від того співу,
бо я не Зет, щоб вірити в казки,
а все-таки дає розвагу пісня,
скоріше час минає.

Орфей

(з жахом)
Ти б хотів,
щоб час летів над нами ще скоріше?
Я з жахом чую, як шумлять в просторі
його вітряні крила… Ох, як мчить!
Ой, хутко знову прийде ніч злодійна!
Нам, дітям світла, зір з очей украде
і ворогів з собою приведе, своїх дітей
з совиними очима, покривши їх щитом своїм.
І знову на місто безборонне вдарить ворог,
оберне підмурівок у руїну
і пусткою наповнить наші храми.

Амфіон

Тепера літо, дні настали довгі,
ми, може, встигнемо сей раз до ночі
прогалини найдовші замостити.
Тоді ти зійдеш он туди на гору
і пустиш голос Панової флейти,
і зійдуться до нас тоді всі люди,
поставлять варту і вогні запалять,
за мурами поставлять оборону…

Орфей

А де ж вони тепер? Вони розбіглись,
як вівці по шурхах незаходимих,
покинули нас трьох тут будувати
для їх твердиню, а для нас могилу.

Амфіон

Бо до такого, брате, мурування,
як ми оце розпочали, не досить
звичайних людських сил. Се ж і не дивно,
що рід героїв нечисленний в світі, –

богам було б інакше небезпечно.
А тут потрібна сила героїчна,
от і прийшлося будувать нам трьом.

Зет

Ех, якби нас було хоч би чотири!
Ні, треба вісім, щоб було дві зміни, –
вже б якось ми се місто встерегли,
по чотирьох кутках на варту ставши!

Амфіон

Як буде мур готовий, прийдуть люди
і докінчать хати, палати й храми,
під захистом тривким їх праця буде
тривка й доладна. Ти тоді не будеш
рівнять їх до овечої отари, –
то буде впорядкована громада,
народ не гірший від своїх сусідів.
Побачиш!

Орфей

Я побачу? Горе! Горе!
Мені здається, ніч оця зав’яже
мені навіки очі платом чорним.
Коли б ти знав, як сей каміння блиск
мені вражає очі! Все червоне
передо мною…

Зет

(надходить з брилою. Видно, втома починає і його змагати)
Ти того не бійся,
то так від спеки. Се й мені буває.
Роса прохолодить. Уже недовго.
Вже хутко вечір. Сонце вже на схилку.

Орфей

(з одчаєм)

Вже вечір… захід… ніч!

Амфіон

(розважно)

Та заспокойся!

Ну що ж, ну, в крайнім разі, прийде ворог.

Чи се ж нам першина? Чей не загинем.

Не може він всього розруйнувати:

героїв же і в нього небагато,

щоб знищити сю героїчну працю.

Що-небудь же лишиться нам. А потім

ще й завтра буде день.

Орфей

Для мене, брате,

його не буде. Я се чую серцем.

Амфіон

Се втома і примари. Сядь спочинь,

і все минеться.

Зет

Заспівав би краще.

Ну, що коштує спробувать? Ану ж, –

послухає каміння!

Амфіон

(презирливо махнувши рукою)

Знов своєї!

(До Орфея)

Хоч заспівати все-таки не вадить.

Колись було то звичкою твоєю,

і, може, мститься на тобі тепера,
що ти ту звичку занедбав.

Орфей

Ох, браття,
не можу я співати! Треба свята
моїй душі – тоді вона співає.
Тепер же день робітний, тяжкий будень.
Не можу я, не смію святкувати!
До каменя приковані сі руки,
тепер їм ніколи торкати струн.
Камінні іскри засліпили очі,
не бачу я танків надземних муз.
Натруджене дихання обпалило
мені співацьке горло, стих мій голос,
чи ви ж не чуєте? – він шелестить,
як те сухе, убите сонцем зілля…
(Голос його переходить в шепотіння, шпарке, тривожне, як маячіння.)
Не можу я, не смію спочивати…
Дай швидше каменя!.. Де мій клевець?
Ой Амфіоне, поможи шукати!
Я щось не бачу… Ось він… Швидше! Швидше!
Давай-бо, Зете, каменя! Скоріше
замощуй, Амфіоне, тую дірку –
вона ж найнебезпечніша!.. Де люди?
Нехай хоч не герої, хай пігмеї
сюди прийдуть, поможуть працювати,
бо вже надходить вечір… захід… ніч!
(Знесилений падає додолу.)
Кінець. Я зломлений.

Товариші кидаються до нього.

Амфіон
Несімо швидше
його туди, в затінок під оливу!

Несуть Орфея далі від муру під велику оливу і там кладуть.

Се, певне, Аполлонова стріла
улучила його.

Зет
(хапає тикву з водою, поливає собі на руку, щоб промочити чоло Орфеєві)
Вода гаряча!
До річки далечінь…
(Здіймає руки вгору.)
Ви, олімпійці!
Пошліть сюди скоріш росу вечірню,
бо він конає!

Орфей
(ледве чутно)
Ні, роси не треба…
нехай ще день… Товариші, працюйте,
лишіть мене… Цівницю тільки дайте…

Амфіон знаходить десь між камінням цівницю, що інакше зветься свиріль або флейта Пана, і приносить її Орфеєві.

На гору я не вийду… не здолаю…
Вони не вчують… Але я озвуся,
подам їм голос.

Зет
Може, і почують.

Амфіон

(тихо до Зета)

Шкода! Здається, духу вже не стане.

Орфей притуляє цівницю до уст і видає такий тремтячий, жалібливий тон, що дужий Зет не видержує і заливається слізьми, як дитина. Амфіон стоїть замислений, опустивши руки, і з суворою тугою дивиться в землю. Тихий, але проймаючий спів свирілі стелиться полониною і лине в далекі нетрі й хащі. З нетрів починають виходити люди, сторожко наближаються до міста, тулячись попід мурами. Герої в смутку своєму нічого того не бачать і не чують приглушених розмов юрби.

Перший чоловік

Вони вже не будують?

Другий

Цить.

Третій

Він грає?

Четвертий

Він вже давно не грав.

П’ятий

Чи то лихий,

чи добрий знак, що він до гри узявся!

Шостий

Не знаю.

Перший

Хто ж нам буде мурувати,
коли герой узявся до свирілі?

Другий

Спитав би краще, хто нам буде грати,
як він замовкне.

Юрба слухає зачарована.

Перший

Чом же тії двоє
до праці не стають?

Другий

А ти стаєш?

Перший

Що ж я? Вони герої, мають силу,
повинні працювать.

Другий

Вони сумують.
Чи ти ж не бачиш?

Перший

Смуток не робота.
Вони могли б і в смутку працювати.

Другий

Попробуй сам хоч раз.
Перший
(засоромлений, але ховає те під зневажливим тоном)
Велике діло!

(Береться мурувати на тому виломі, де працював Амфіон.)
Поміг би й ти, то не відпали б руки.

Другий
(стаючи до роботи, іншим)
Ходіть і ви. Ми, звісно, не герої,
але ж нас гурт. Се навіть і негідно,
що ми їх трьох покинули отак.
Коли Орфей умре тепер від втоми,
то сорому не збудемось повік.

Третій
А я й не знав, що він так може грати.

Зет
(до Амфіона)
Тепер я вірю в те, що й дикі звірі
його музики слухали!

Амфіон
Я в тому
зовсім не бачу дива.

Другий
(до першого)
Чи ти чуєш,
про що вони згадали?
(До інших.)
Мусим, браття,
їм показати, що таки ж ми люди,
хоч не герої. Ось берімся втрьох
до тої каменюки та й котімо
до вилому.

Перший

Нетесана вона.

Другий

Дарма, зате велика! Швидше буде.

Гурток людей котить покинуту Зетом брилу до вилому і закриває його. Інші носять каміння і замуровують прогалину. Робота посувається швидко, і найбільші виломи вже закрито.

Перший

(ніяково поглядаючи на нерівно виведену частину муру, зложену з нетесаного каміння)
Робота наша щось не дуже гарна.

Другий

Та вже нічого, добре буде й так.
Зате Орфей не буде рук трудити.
(Спиняється і прислухається до музики.)
Ну, й грає ж! Певне, син він Аполлона!
Такий митець – і був у нас як раб…
Чи то ж пробачать нам боги за теє?

Перший

На ділі каймося, не на словах.
Робота стає ще живішою.

Третій

От і не видно, як кінець роботі!
Не так воно вже й тяжко!

Четвертий

Ба, не тяжко,

як підмурівок є, кутки й остої!
А ти б спочатку взявся.

Третій

Я б і взявся,
якби мене покликано спочатку.
А чом же ти не брався?

Четвертий

Я не вірив,
що з того мурування буде діло.

Третій

Чому ж тепер повірив?

Четвертий

Я не знаю.
Щось наче вдарило мене по серці,
як я почув свирілі сеї голос.

Робота вже майже доходить до кінця, коли Орфей раптом перестає грати. Юрба спиняється з роботою.

Четвертий

Щось потемніло наче.

Другий

Вже ж бо вечір.

Перший

Ой лихо! Що, коли надійде ворог?

Третій

Втікаймо!

Четвертий

Що, як в засідках засів?

П’ятий

Що, як перейме нас?

Шостий

Ховаймось в місто.
Се безпечніше: мур уже чималий.

Юрба ховається в місто за мур.

Орфей

(до Зета і Амфіона зо страхом і докором)
Товариші! Ви стоїте без діла?
Вже вечоріє! Вже роса упала!

Амфіон

(здержуючи тривогу, розважно)
Нічого. Посвіжіло, се і краще.
Тепер ми, відпочивши, надолужим.

Зет

(обернувшись і глянувши на мури)
Гей, браття! Диво сталося, дивіться!
Адже ж таки послухало каміння!

[2.02.1913, Єгипет]